

MALWINA SZPITALAK
KAROLINA DUKAŁA
ROMUALD POLCZYK
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Psychologii

ROLA WZMOCNIONEJ AUTOAFIRMACJI I WZMOCNIONEGO NIEPOWODZENIA W REDUKOWANIU EFEKTU DEZINFORMACJI

Głównym celem przedstawionego eksperymentu było zbadanie wpływu wzmocnionej autoafirmacji i wzmocnionego niepowodzenia na uległość wobec dezinformacji. Efekt dezinformacji polega na włączaniu do zeznania treści niezgodnych z jego przebiegiem, pochodzących z innych niż samo zdarzenie źródeł. W procedurze wzmocnionej autoafirmacji uczestnicy najpierw koncentrują się na swoich największych osiągnięciach życiowych, następnie dostają pozytywną informację zwrotną dotyczącą niefunkcjonowania swojej pamięci. W serii wcześniejszych eksperymentów okazało się, że wzmocniona autoafirmacja skutecznie redukuje podatność na dezinformację. Taki sam rezultat został osiągnięty w prezentowanym badaniu. Z kolei wzmocnione niepowodzenie jest procedurą wcześniej nie badaną. Polega na koncentracji uczestników na ich niepowodzeniach życiowych oraz dostarczeniu im negatywnej informacji zwrotnej odnośnie do jakości ich pamięci. Oczekiwano, że wzmocnione niepowodzenie zwiększy podatność na dezinformację. Wyniki wykazały przeciwną tendencję – osoby poddane procedurze wzmocnionego niepowodzenia były bardziej odporne na dezinformację niż osoby z grupy kontrolnej. Spadek podatności na dezinformację był większy w grupie ze wzmocnioną autoafirmacją niż ze wzmocnionym niepowodzeniem. Wyniki są omówione w kontekście zastosowania nowej procedury w praktyce sądowej.

Słowa kluczowe: dezinformacja, wzmocniona autoafirmacja, zeznania świadków, wzmocnione niepowodzenie, pamięć.

MALWINA SZPITALAK – Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków; e-mail: malwina.szpitalak@uj.edu.pl

KAROLINA DUKAŁA – Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków; e-mail: karolinadukala@uj.edu.pl

ROMUALD POLCZYK – Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków; e-mail: romuald.polczyk@uj.edu.pl

WPROWADZENIE

Efekt dezinformacji jest zjawiskiem polegającym na włączeniu przez świadka do zeznań na temat pewnego zdarzenia informacji niezgodnych z jego przebiegiem, pochodzących ze źródeł innych niż samo zdarzenie (Polczyk, 2007). Badania dotyczące tego efektu są zazwyczaj prowadzone za pomocą różnych odmian trzyetapowego paradygmatu, zaproponowanego przez Loftus, Millera i Burns (1978; por. także Pezdek, 1977). W etapie pierwszym osobom badanym prezentuje się materiał oryginalny, na przykład fragment filmu (Cohen i Harnick, 1980), serię slajdów (Loftus, Miller i Burns, 1978), nagranie dźwiękowe (Szpitalak i Polczyk, 2010) lub tekst do przeczytania (Hertel, Cosden i Johnson, 1980). W następnym etapie uczestnikom prezentuje się materiał następczy, który w grupie eksperymentalnej zawiera dezinformację. Materiałem następczym może być narracyjny opis materiału oryginalnego (np. Zaragoza i Lane, 1994), pytania z wplecioną dezinformacją (Loftus, Miller i Burns, 1978), nagranie dźwiękowe (Blank, 1998), fragment filmu (Itsukushima i in., 2006) lub też rozmowa z innym świadkiem zdarzenia (Memon i Wright, 1999). Ostatnią fazę stanowi wykonywanie przez uczestników testu pamięci materiału oryginalnego. Typowym rezultatem uzyskiwanym w wyniku tej procedury jest wyższa liczba odpowiedzi zgodnych z dezinformacją w grupie eksperymentalnej w porównaniu z grupą kontrolną.

Efekt dezinformacji stanowi przedmiot systematycznych badań od połowy lat siedemdziesiątych minionego stulecia (np. Loftus, Miller i Burns, 1978; Pezdek, 1977). Podstawowe obszary, wokół których koncentrują się badania efektu dezinformacji, dotyczą mechanizmów leżących u jego podłoża (np. Blank, 1998; McCloskey i Zaragoza, 1985; Lindsay i Johnson, 1989; Polczyk, 2007; Szpitalak i Polczyk, 2011), wyznaczników jego wielkości (por. przegląd: Polczyk, 2007; Wright i Loftus, 1998) oraz metod jego redukowania (McCloskey i Zaragoza, 1985; Greene, Flynn i Loftus, 1982; Echterhoff, Hirst i Hussy, 2005; Wright, 1993).

Badanie prezentowane w niniejszym artykule dotyczy ostatniego z wymienionych nurtów; zaproponowano w nim procedurę, która potencjalnie może być użyta do skonstruowania metod redukujących wpływ dezinformacji na zeznania świadka. Jak dotąd, skonstruowano niewiele takich metod. Wymienić można: ostrzeżenie o dezinformacji, która to metoda jednak nie we wszystkich badaniach okazywała się skuteczna (por. Chambers i Zaragoza, 2001; Greene, Flynn i Loftus, 1982; Neuschatz i in., 2001; Zaragoza i Lane, 1994); zastosowanie wywiadu poznawczego (tu również wyniki nie były jednoznaczne) (Holliday

i Albon, 2004; Memon, Meissner i Fraser, 2010); odpamiętywanie wspólne (Karns i in., 2009; Ross i in., 2008). Biorąc pod uwagę niewielką liczbę metod uodparniania na dezinformację, a jednocześnie duże znaczenie tego efektu w realnych sytuacjach, badania dotyczące tego, jak można zmniejszyć wpływ dezinformacji na jakość zeznań świadka naocznego, wydają się mieć duże znaczenie. Zaproponowano metodę wzmocnionej autoafirmacji, opisaną poniżej.

Efekt wzmocnionej autoafirmacji

W wyniku serii badań Szpitalak (2012) oraz Szpitalak i Polczyk (2012c) opracowana została alternatywna metoda uodparniania na dezinformację, nazwana wzmocnioną autoafirmacją. Procedura ta polega na sytuacyjnym podniesieniu samooceny osoby badanej poprzez umożliwienie jej dokonania autoafirmacji oraz przekazanie pozytywnej informacji zwrotnej. Autoafirmacja polegała na wypisywaniu na kartce papieru swoich największych osiągnięć życiowych. Bezpośrednio po tym osoba badana wykonywała krótkie zadanie pamięciowe, po którym otrzymywała od eksperymentatora pozytywną informację zwrotną dotyczącą poziomu wykonania tej czynności. Zaktywizowany myśleniem o własnych sukcesach życiowych pozytywny obraz własnej osoby zyskuje zatem w tej procedurze „obiektywne” dla badanego, ponieważ pochodzące z zewnątrz, potwierdzenie. Przesłanką do skonstruowania takiej metody było przypuszczenie, że podwyższona samoocena skutkuje zwiększoną tendencją do opierania się na własnych sądach, poglądach i wspomnieniach, nie na informacjach i przesłankach pochodzących ze źródeł zewnętrznych. Wskutek tego, podwyższona samoocena powinna sprzyjać odporności na wpływ, w tym na dezinformację. W serii eksperymentów wykazano, że wzmocniona autoafirmacja rzeczywiście zmniejsza podatność na różne rodzaje wpływu społecznego, co nazwano *efektem wzmocnionej autoafirmacji* (EWA). Efekt wzmocnionej autoafirmacji wykazany został dotąd w siedmiu badaniach w kontekście redukcji efektu dezinformacji (Szpitalak, 2012; Szpitalak i Polczyk, 2012a; Szpitalak i Polczyk, 2013c), w jednym badaniu dotyczącym zmiany postaw (Szpitalak i Polczyk, w druku) oraz w jednym badaniu dotyczącym techniki „drzwi zatrzaśnięte przed nosem” (Szpitalak, Polczyk i Cyganiewicz, w recenzji).

Efekt wzmocnionego niepowodzenia

Głównym powodem prowadzenia badań nad efektem wzmocnionej autoafirmacji jest dążenie do skonstruowania procedury, która może być użyta dla

zmniejszania podatności świadka na dezinformację w kontekście przesłuchania policyjnego i innych procedur wymagających poprawnego odpamiętania dawnych zdarzeń. Powstaje natomiast pytanie, jaki może być sens badania efektu wzmocnionego niepowodzenia. Efekt taki miałby miejsce, gdyby samoocena świadka została sytuacyjnie zmniejszona poprzez negatywną informację dotyczącą jakości jego pamięci oraz aktywizację negatywnego obrazu własnej osoby. Wydaje się, że w kontekście zeznań świadka naoczego efekt taki może występować przynajmniej w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, zdarza się, iż po byciu świadkiem jakiegoś zdarzenia o charakterze kryminalnym osoba może mieć czasowo obniżone poczucie własnej wartości jako osoby „dobrej” (na przykład z powodu poczucia winy, że nie pomogła poszkodowanemu). Jednocześnie możliwe jest, że osoba ta ma negatywne przekonania dotyczące własnej pamięci. Jeśli zaistnieją te dwa elementy, można mówić o zjawisku nieodległym od efektu wzmocnionego niepowodzenia.

Po drugie, z sytuacją świadka poddanego efektowi wzmocnionego niepowodzenia można spotkać się podczas przesłuchania na sali sądowej. Łatwo wyobrazić sobie sytuację, kiedy w trakcie takiego przesłuchania pamięć świadka i jego ogólna wartość są najpierw poddawane w wątpliwość i obniżane przez prokuratora, a następnie następuje dostarczanie zewnętrznego potwierdzenia słabej jakości jego pamięci, np. poprzez porównanie do zeznań innych świadków albo innych materiałów dowodowych. We wszystkich tego rodzaju przypadkach interesujące jest pytanie, czy obniżona samoocena mogła zwiększyć podatność świadka na ewentualne dochodzące do niego dezinformacje.

Procedurę wykorzystującą wpływ negatywnej informacji zwrotnej (jednak bez obniżenia poczucia własnej wartości u osób badanych) na efekt dezinformacji zastosowali Szpitalak (2012) oraz Szpitalak i Polczyk (2012b). W eksperymentach tych prezentację materiału następczego poprzedzało krótkie zadanie pamięciowe, po którego wykonaniu badani otrzymali negatywną informację zwrotną dotyczącą jakości jego wykonania. Oczekiwano, że podanie uczestnikom negatywnej informacji zwrotnej spowoduje zagrożenie pozytywnego obrazu Ja (Moskowitz, 2009; Sedikides i Green, 2000). Zakładano także, iż w konsekwencji osoba badana będzie starała się ochronić ten obraz Ja poprzez intensywne zaangażowanie się w kolejne partie badania, w celu uzyskania w nich dobrych wyników i przywrócenia w ten sposób optymalnej samooceny (por. Cianci, Klein i Seijts, 2010). Ponieważ bezpośrednio po otrzymaniu negatywnej informacji zwrotnej badani czytali materiał następczy, oczekiwano, że lepiej niż osoby z grupy bez negatywnej informacji zwrotnej zapamiętają dezinformację. Konsekwencją lepszego zapamiętania dezinformacji niż informacji oryginalnej powinno

być zwiększone uleganie dezinformacji. Podczas gdy w eksperymencie Szpitalak i Polczyka (2012b) podanie negatywnej informacji zwrotnej spowodowało, zgodnie z oczekiwaniami, zwiększenie podatności na dezinformację, w badaniach Szpitalak (2012) wyniki były niekonsekwentne. Wykonana metaanaliza rezultatów badań własnych wykazała bardzo słaby efekt, na granicy istotności statystycznej, w oczekiwanym kierunku.

Przyczyną niereplikowania się efektów negatywnej informacji zwrotnej mogła być jej niezbyt wielka siła oddziaływania na badanych. Możliwe jest, że sama negatywna informacja zwrotna jest czynnikiem zbyt słabym, by u niektórych osób, szczególnie na przykład tych o wysokiej samoocenie (Kernis, 2003), zagrozić obrazowi Ja na tyle, by zmotywować badanych do intensywnego zaangażowania się w odbiór materiału następczego. Wyjaśnienie to wydaje się prawdopodobne, jeśli wziąć pod uwagę wyniki eksperymentów Szpitalak (2012) czy Szpitalak i Polczyka (2013c), w których sama pozytywna informacja zwrotna systematycznie okazywała się nieskuteczna w redukowaniu efektu dezinformacji; była efektywna dopiero w połączeniu z autoafirmacją. Nie jest więc wykluczone, że – podobnie jest w przypadku negatywnej informacji zwrotnej – być może działa ona efektywnie nie pojedynczo, ale w połączeniu z innym czynnikiem, uwydatniającym jej wpływ. Sprawdzenie tego przypuszczenia było głównym celem badań przedstawionych w niniejszym artykule.

Drugą, oprócz zwiększonej koncentracji na materiale, przyczyną, dla której osoby poddane procedurze wzmocnionego niepowodzenia mogą być bardziej podatne na dezinformację, może być obniżenie pewności siebie. W sytuacji obniżenia się pewności siebie badani powinni – w przypadku wątpliwości, czy odpowiedzieć zgodnie z pamięcią materiału oryginalnego, czy też w oparciu o świeże wspomnienie dezinformacji – kierować się bardziej źródłem zewnętrznym (opisem) niż wspomnieniem materiału oryginalnego. Niepewność związana z trafnością własnej pamięci była wykazywana przez Blanka (1998) jako główna przyczyna ulegania dezinformacji u osób, które znały poprawną odpowiedź. Na korzyść hipotezy, iż wzbudzenie u uczestników stanu niepewności odnośnie do własnych wspomnień może sprzyjać uległości wobec dezinformacji, świadczą także wyniki badań van Bergen i współautorów (2010). Zgodnie z nimi osoby niepewne, czy dobrze pamiętają dany szczegół, wykazują tendencję do opierania się na wskazówkach zewnętrznych, czyli na przykład na materiale następczym, poprzedzającym bezpośrednio fazę testowania pamięci.

HIPOTEZY

1. Wystąpi efekt dezinformacji (liczba odpowiedzi zgodnych z dezinformacją będzie wyższa w grupie dezinformowanej w porównaniu z grupą niedezinformowaną). Hipotezę tę sformułowano na podstawie dotychczasowych wyników notowanych w literaturze przedmiotu.

2. Wystąpi efekt wzmocnionej autoafirmacji (liczba odpowiedzi zgodnych z dezinformacją będzie niższa w grupie dezinformowanej, poddanej procedurze wzmocnionej autoafirmacji, w porównaniu z grupą dezinformowaną nie poddaną procedurze wzmocnionej autoafirmacji). Oczekiwano takiego efektu na podstawie hipotetycznego mechanizmu opisanego już powyżej: wzmocniona autoafirmacja powinna podwyższyć sytuacyjną samoocenę, co z kolei powinno zwiększyć tendencję do polegania na własnej pamięci a nie na materiale następczym, a tym samym zmniejszy efekt dezinformacji.

3. Zastosowanie procedury wzmocnionego niepowodzenia będzie skutkować zwiększeniem podatności na dezinformację. Oczekiwano takiego efektu na mocy założenia, że wzmocnione niepowodzenie spowoduje obniżenie sytuacyjnej samooceny, tym samym zmniejszy tendencję do polegania na własnej pamięci oraz zwiększy skłonność do opierania się na materiale następczym, tym samym zwiększając efekt dezinformacji.

METODA

Osoby badane

W badaniu wzięły udział 162 osoby (99 kobiet i 63 mężczyzn); byli to uczniowie krakowskich szkół średnich. Średnia wieku wyniosła 17,19 ($SD = 1,00$). Eksperyment wykonywany był podczas trwania godzin wychowawczych. Badanych pytano, czy zgodzą się wziąć udział w badaniu dotyczącym wpływu materiału dźwiękowego na jakość przetwarzania informacji. Za udział w eksperymencie nie udzielano wynagrodzenia.

Materiały

W eksperymencie wykorzystano następujące materiały:

Materiały dotyczące procedury efektu dezinformacji:

1. Materiał oryginalny: 6-minutowe nagranie dźwiękowe dotyczące pochówku faraonów w starożytnym Egipcie.

2. Materiał następczy: narracyjny opis nagrania, w grupie eksperymentalnej zawierający 11 szczegółów zmylonych względem treści materiału oryginalnego (dodanych bądź zmienionych).

3. Test pamięci, który zawierał jedenaście pytań krytycznych oraz osiem buforowych. Miały one postać wymuszonej alternatywy między dezinformacją a informacją oryginalną.

Materiały dotyczące procedur wzmocnionej autoafirmacji i wzmocnionego niepowodzenia:

4. Lista 60 rzeczowników do zapamiętania. Były to niepowiązane wzajemnie rzeczowniki w mianowniku, oddzielone przecinkami.

5. Arkusz do odpamiętania zapamiętanych wyrazów. W grupie eksperymentalnej zawierał on pola ponumerowane od 1 do 60, tak aby każdy badany wiedział, ile słów zapamiętał i mógł swój wynik skonfrontować z informacją zwrotną, jaką podawał eksperymentator. W grupie kontrolnej arkusz nie zawierał ponumerowanych miejsc, tylko kilka linijek na wypisanie zapamiętanych rzeczowników.

PROCEDURA

Badanie odbywało się na godzinach wychowawczych w krakowskich szkołach średnich. Eksperymentatorka przedstawiała się jako pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego, prowadzący badania na temat wpływu materiału akustycznego na procesy przetwarzania informacji.

Na początku uczestnicy byli proszeni o wysłuchanie nagrania dotyczącego sposobu pochówku faraonów w starożytnym Egipcie. Następnie przez dziesięć minut wykonywali kwestionariusz, co miało na celu wypełnienie luki czasowej pomiędzy prezentacją materiału oryginalnego i następczego. Po upływie dziesięciu minut część badanych była proszona o szczegółowe opisanie drogi, jaką pokonują z domu do szkoły, część – o wypisanie na kartce papieru niepowodzeń, jakich doświadczyli w życiu, natomiast pozostali – o wypisanie swoich życiowych sukcesów. Instrukcje podane były w formie papierowej, tak by w ramach jednej grupy możliwe było zbadanie kilku warunków jednocześnie. Po upływie trzech minut badani byli proszeni o wykonanie krótkiego ćwiczenia pamięciowego. Polegało ono na zapamiętywaniu w ciągu dwu minut, w dowolnej kolejności, jak największej liczby wyrazów z listy, jaką rozdano każdemu badanemu. Po

upływie tego czasu uczestnikom zabierano listy słów oraz rozdawano arkusze do odpamiętywania. Po zakończeniu zadania pamięciowego eksperymentator, w zależności od warunku, nie podawał żadnej informacji zwrotnej albo podawał pozytywną lub negatywną informację zwrotną. W tych dwu ostatnich przypadkach badanym mówiono, ile wynosi średnia liczba zapamiętywanych wyrazów w grupie wiekowej osób badanych. W przypadku pozytywnej informacji zwrotnej jako średnią podawano liczbę znacznie zaniżoną względem średniej odnotowanej w badaniu pilotażowym. W przypadku negatywnej natomiast podawaną badanym średnią znacznie zawyżano. Po manipulacji informacją zwrotną uczestników proszono o przeczytanie opisu nagrania, jakiego słuchali na początku badania, po czym podano im do rozwiązania test pamięci materiału oryginalnego. Po zakończeniu badania przeprowadzono we wszystkich grupach procedurę odkłamującą.

WYNIKI

Eksperyment oparty był na planie 2 (dezinformacja: obecna, brak) \times 3 (wzmocniona autoafirmacja, wzmocnione niepowodzenie, brak manipulacji). Do analizy wyników użyto dwuczynnikowej analizy wariancji. Analizy rozpoczęto od obliczenia statystyk opisowych dla średniej liczby odpowiedzi zgodnych z dezinformacją. Wyniki zaprezentowano w Tabeli 1.

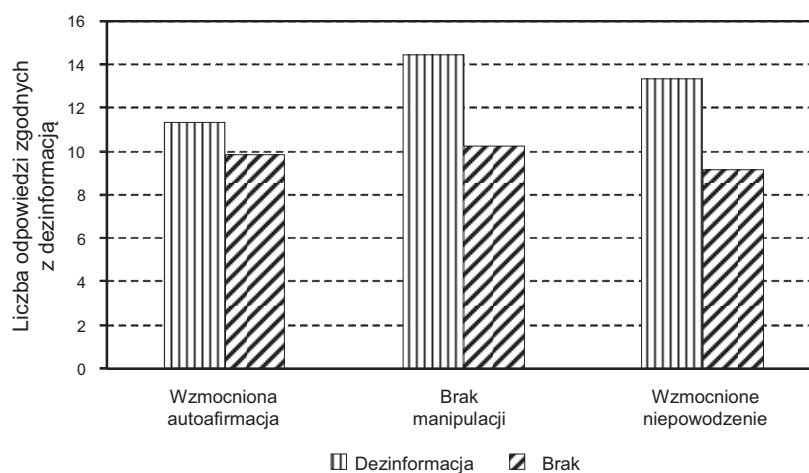
Tabela 1
Statystyki opisowe dla średniej liczby odpowiedzi zgodnych z dezinformacją w poszczególnych grupach

Czynnik lub interakcja	Poziom czynnika	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	95% <i>CI</i> – dolna granica	95% <i>CI</i> – górna granica	
Dezinformacja	obecna	85	12,76	2,36	12,25	13,27	
	brak	77	9,64	1,65	9,26	10,01	
	wzmocnienie	63	10,62	1,96	10,12	11,11	
Manipulacja	brak	42	12,40	2,78	11,54	13,27	
	osłabienie	57	11,18	2,79	10,43	11,92	
Dezinformacja \times manipulacja	obecna	wzmocnienie	35	11,31	2,07	10,60	12,03
		brak	22	14,36	1,76	13,58	15,14
	brak	osłabienie	28	13,32	2,11	12,50	14,14
		wzmocnienie	28	9,75	1,43	9,20	10,30
		brak	20	10,25	1,97	9,33	11,17
	osłabienie	29	9,10	1,50	8,53	9,67	

W następnej kolejności przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji (ANOVA) w schemacie międzygrupowym. Wykazano efekt główny wpływu dezinformacji na liczbę odpowiedzi zgodnych z dezinformacją ($F(1, 156) = 127,17; p < 0,001; \eta^2 = 0,45$). Potwierdzono tym samym hipotezę pierwszą, zgodnie z którą wystawienie badanych na odbiór dezinformacji zwiększa liczbę odpowiedzi zgodnych z dezinformacją.

Stwierdzono również efekt główny wpływu manipulacji – wzmocnionej autoafirmacją i uwypuklonym niepowodzeniem – na podatność na dezinformację ($F(1, 156) = 11,78; p < 0,001; \eta^2 = 0,13$). Test HSD Tukeya wykazał, iż osoby z grupy ze wzmocnioną autoafirmacją osiągały mniejszą liczbę odpowiedzi zgodnych z dezinformacją niż osoby z grupy kontrolnej ($p < 0,001$), jednak nie stwierdzono różnic względem grupy z wzmocnionym niepowodzeniem ($p = 0,219$). Osoby badane z tej grupy okazały się mniej podatne na dezinformację niż osoby z grupy bez manipulacji ($p < 0,001$). W związku z tym, że wyniki grup wyodrębnionych ze względu na dezinformację zostały uśrednione, różnice między poszczególnymi grupami w ramach drugiego czynnika (wzmocniona autoafirmacja, wzmocnione niepowodzenie, brak manipulacji) nie były istotne dla weryfikowanych hipotez.

Odnotowano istotną statystyczną interakcję pomiędzy zastosowaną manipulacją a dezinformacją ($F(1, 156) = 9,72; p < 0,001; \eta^2 = 0,11$). Przedstawiono ją na Wykresie 1.

Wykres 1. Średnia liczba odpowiedzi zgodnych z dezinformacją w zależności od dezinformacji i manipulacji wzmocnioną autoafirmacją oraz wzmocnionym niepowodzeniem.

Analiza porównań zaplanowanych w grupach dezinformowanych wykazała, że osoby z grupy ze wzmocnioną autoafirmacją były mniej podatne na dezinformację w porównaniu z osobami z grupy ze wzmocnionym niepowodzeniem ($F(1, 156) = 18,71; p < 0,001; \eta^2 = 0,11$) oraz z porównaniu z osobami z grupy kontrolnej ($F(1, 156) = 37,51; p < 0,001; \eta^2 = 0,19$). Ten ostatni efekt potwierdza hipotezę drugą. Uczestnicy z grupy z wzmocnionym niepowodzeniem byli z kolei bardziej odporni na dezinformację niż ci z grupy kontrolnej ($F(1, 156) = 4,00; p = 0,047; \eta^2 = 0,02$). Efekt ten jest odwrotny do postulowanego w hipotezie trzeciej.

W przypadku osób niedezinformowanych nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między osobami z grupy ze wzmocnioną autoafirmacją i bez manipulacji ($F(1, 156) = 0,87; p = 0,352; \eta^2 = 0,01$). Nie odnotowano także różnic w poziomie wykonania testu pamięci między osobami z grupy ze wzmocnioną autoafirmacją oraz z grupy z wzmocnionym niepowodzeniem ($F(1, 156) = 1,78; p = 0,184; \eta^2 = 0,01$). Osoby z grupy ze wzmocnionym niepowodzeniem odpowiadały natomiast istotnie lepiej niż osoby z grupy bez manipulacji ($F(1, 156) = 4,65; p = 0,033; \eta^2 = 0,03$).

Odnotowano również istotnie statystycznie różnice pomiędzy grupami dezinformowanymi i niedezinformowanymi (w ramach grupy ze wzmocnioną autoafirmacją: $F(1, 156) = 11,37; p < 0,001; \eta^2 = 0,07$; w ramach grupy bez manipulacji: $F(1, 156) = 52,94; p < 0,001; \eta^2 = 0,25$; w ramach grupy z wzmocnionym niepowodzeniem: $F(1, 156) = 75,68; p < 0,001; \eta^2 = 0,33$).

DYSKUSJA WYNIKÓW

W badaniu potwierdzono dwie z trzech weryfikowanych hipotez. W przypadku jednej natomiast odnotowano wynik istotny statystycznie, jednak w kierunku przeciwnym, niż tego oczekiwano.

Po pierwsze, zreplikowano efekt dezinformacji. Jak wspomniano we wprowadzeniu, jest to zjawisko systematycznie wykazywane w badaniach empirycznych (np. Bekerian i Bowers, 1983; Chandler, 1991; Loftus, Miller i Burns, 1978; Szpitalak i Polczyk, 2011). Po raz kolejny dowiedziono więc, że możliwe jest wpływanie na treść zeznań świadków przez wystawianie ich na działanie dezinformacji. Skłonność badanych do włączania do zeznań treści pochodzących z innych źródeł niż samo zdarzenie jest szczególnie ważna w kontekście sądowym. Wyniki badań świadczą o tym, że zeznania świadków mają bardzo wysoką moc dowodową w sprawach sądowych (Wells, Memon i Penrod, 2006). Niezwykle istotna jest zatem znajomość ograniczeń świadka i umiejętność przeciwdziałania im.

Istnieje niewiele udokumentowanych empirycznie metod przeciwdziałania efektowi dezinformacji. Jedną z nich jest procedura wzmocnionej autoafirmacji, testowana także w prezentowanym eksperymencie. Zgodnie z hipotezą drugą potwierdzono (por. np. Szpitalak, 2012; Szpitalak i Polczyk, 2012a), iż wzmacnianie pewności siebie u świadka oraz sytuacyjne podnoszenie jego samooceny uodparnia na dezinformację. Warty podkreślenia jest fakt, iż efekt ten został po raz pierwszy wykazany na innych niż dotychczas materiałach. W przeprowadzonych dotąd badaniach materiał oryginalny angażował osobiście osoby badane. W niniejszym eksperymencie zadbano natomiast, by był on dla uczestników neutralny.

Wbrew oczekiwaniom nie stwierdzono, aby polecenie badanym odpamiętania własnych niepowodzeń życiowych, połączone ze wzmocnieniem ich niepewności odnośnie do pamięci, powodowało wzrost podatności na dezinformację. Przeciwnie, następstwem takiej manipulacji okazała się zwiększona odporność na dezinformację, w porównaniu z grupą dezinformowaną bez wspomnianej manipulacji. Redukcja podatności na dezinformację w grupie ze wzmocnionym niepowodzeniem była wyraźnie mniejsza niż w grupie ze wzmocnioną autoafirmacją, ale istotna statystycznie w porównaniu z grupą odniesienia.

Przyczyny takiego zjawiska mogą być różne. Procedura wzmocnionego niepowodzenia mogła na przykład aktywizować u osób badanych negatywny obraz własnej osoby. Uczestnicy, którzy odpamiętywali własne życiowe porażki, doświadczali także realnego niepowodzenia wskutek otrzymania negatywnej informacji zwrotnej odnośnie do sprawności ich pamięci. Carver, Blaney i Scheier (1979) wyróżniają dwa sposoby reagowania na niepowodzenie. Pierwszy, wynikający z pasywnej obrony Ja, związany jest z wycofaniem się z aktywności, poddaniem się, poczuciem bezwartościowości i niechęcią do dalszego działania. Drugi, aktywny, polega na wzmożeniu wysiłku wkładanego w zadanie i chęci przewyciężenia przeciwności. Jest możliwe, że część badanych wybrała pierwszy sposób reagowania – obronnie nie angażowali się w czytanie materiału zawierającego dezinformację, przez co ich podatność na dezinformację była niższa niż u osób z grupy odniesienia, której nie poddano manipulacji indukującej negatywną samoocenę. Mówiąc prościej, jeśli ktoś przeczytał materiał następczy nieuważnie, to tym samym mógł przeoczyć część dezinformacji i nie mógł jej w związku z tym użyć w odpowiedziach w teście końcowym.

Jest jednocześnie możliwe, że inni badani wybierali drugi sposób reagowania, czyli intensywnie angażowali się w przeczytanie dezinformacji oraz byli zmotywowani do uzyskania jak najlepszego wyniku w teście pamięci. Mogło to spowodować, że wskutek starannego przypominania sobie materiału oryginal-

nego, połączonego z uważnym czytaniem materiału następczego, osoby te stały się bardziej niż osoby z grupy odniesienia świadome istnienia niezgodności pomiędzy informacją oryginalną i dezinformacją. Wiadomo zaś, że detekcja niezgodności pomiędzy materiałami zmniejsza podatność na dezinformację (por. Tousignant, Hall i Loftus, 1986). Jeżeli zatem część uczestników poddanych procedurze wzmocnionego niepowodzenia zareagowała pasywnie (czyli ignorowała materiał zawierający dezinformację), a inna część aktywnie (tj. szczególnie intensywnie angażowała się w zapoznanie z materiałem następczym oraz uważnie przypominała sobie materiał oryginalny), wówczas efekt dezinformacji w grupie osób poddanych wzmocnionemu niepowodzeniu mógł ulec redukcji.

Zastosowana w przedstawianym badaniu procedura nie daje możliwości stwierdzenia, czy i które z dwóch powyższych rozwiązań jest bardziej prawdopodobne – aktywny czy pasywny sposób reagowania. Nie pozwala ona również rozstrzygnąć, którzy badani byli świadomi niezgodności – to wymagałoby procedury zaproponowanej przez Blanka (1998) lub Polczyka (2007) i powinno być przedmiotem dalszych badań.

Z perspektywy stosowanej psychologii sądowej efekt wzmocnionego niepowodzenia nie jest oczywiście wielkim zagrożeniem. Świadkowie mogą, rzecz jasna, znaleźć się w sytuacji, gdy dojdzie u nich do wzmocnionego niepowodzenia. Sytuacje takie mogą mieć miejsce zarówno na etapie składania pierwszych zeznań przez świadka (kiedy po traumatycznym wydarzeniu świadek może mieć czasowo obniżoną samoocenę oraz negatywne przekonania dotyczące własnej pamięci), jak i na etapie postępowania sądowego (kiedy prokurator podczas przesłuchania na sali sądowej najpierw poddaje w wątpliwość pamięć świadka, co prowadzić może do obniżenia samooceny, a następnie dostarcza zewnętrzne potwierdzenia słabej jakości tej pamięci, np. poprzez porównanie do zeznań innych świadków). W świetle uzyskanych wyników nie powinno to powodować zwiększenia podatności na dezinformację, a wręcz przeciwnie. Odrębną oczywiście kwestią jest, czy obniżenie samooceny świadka nie prowadzi do innego rodzaju zakłóceń funkcjonowania pamięci, poza efektem dezinformacji (por. np. Kensinger, Garoff-Eaton i Schacter, 2006)

Podsumowując, wzmocniona autoafirmacja wydaje się obiecującą drogą do skonstruowania metody redukcji podatności na dezinformację, która mogłaby być stosowana w praktyce, nawet przez policjantów. Skonstruowanie takiej metody, opartej na wzmocnionej autoafirmacji, wydaje się obecnie jednym z najważniejszych kierunków badań na przyszłość.

LITERATURA CYTOWANA

- Bekerian, D. A. i Bowers, J. M. (1983). Eyewitness testimony: Were we misled? *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, & Cognition*, 9, 139-145.
- Blank, H. (1998). Memory states and memory tasks: An integrative framework for eyewitness memory and suggestibility. *Memory*, 6, 481-529.
- Carver, C., Blaney, P. i Scheier, M. (1979). Reassertion and giving up: The interactive role of self-directed attention and outcome expectancy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1859-1870.
- Chambers, K. L. i Zaragoza, S. (2001). Intended and unintended effects of explicit warnings on eyewitness suggestibility: Evidence from source identification tests. *Memory & Cognition*, 29, 1120-1129.
- Chandler, C. C. (1991). How memory for an event is influenced by related events: Interference in modified recognition tests. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, & Cognition*, 17, 115-125.
- Cianci, A. M., Klein, H. J. i Seijts, G. H. (2010). The effects of negative feedback on tension and subsequent performance: The main and interactive effects of goal content and conscientiousness. *Journal of Applied Psychology*, 95, 618-630.
- Cohen, R. L. i Harnick, M. A. (1980). The susceptibility of child witnesses to suggestion. *Law and Human Behavior*, 4, 201-210.
- Echterhoff, G., Hirst, W. i Hussy, W. (2005). How eyewitnesses resist misinformation: Social post-warnings and the monitoring of memory characteristics. *Memory & Cognition*, 33, 770-782.
- Greene, E., Flynn, M. S. i Loftus, E. F. (1982). Inducing resistance to misleading information. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 21, 207-219.
- Hertel, P. T., Cosden, M. i Johnson, P. J. (1980). Passage recall: Schema change and cognitive flexibility. *Journal of Educational Psychology*, 72, 133-140.
- Holliday, R. E. i Albon, A. J. (2004). Minimising misinformation effects in young children with cognitive interview mnemonics. *Applied Cognitive Psychology*, 18, 263-281.
- Itsukushima, Y., Nishi, M., Maruyama, M. i Takahashi, M. (2006). The effect of presentation medium of post-event information: Impact of co-witness information. *Applied Cognitive Psychology*, 20, 575-585.
- Karns, T., Irvin, S., Suranic, S. i Rivardo, M. (2009). Collaborative recall reduces the effect of a misleading post event narrative. *North American Journal of Psychology*, 11, 17-28.
- Kensinger, E. A., Garoff-Eaton, R. J. i Schacter, D. L. (2006). Memory for specific visual details can be enhanced by negative arousing content. *Journal of Memory and Language*, 54, 99-112.
- Kernis, M. H. (2003). High self-esteem: A differentiated perspective. W: E. C. Chang i L. J. Sanna (red.), *Virtue, vice, and personality: The complexity of behavior* (s. 3-22). Washington, DC: American Psychological Association.
- Lindsay, D. S. i Johnson, M. K. (1989). The eyewitness suggestibility effect and memory for source. *Memory & Cognition*, 17, 349-358.
- Loftus, E. F., Miller, D. G. i Burns, H. J. (1978). Semantic integration of verbal information into a visual memory. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning & Memory*, 4, 19-31.
- McCloskey, M. i Zaragoza, M. (1985). Misleading postevent information and memory for events: Arguments and evidence against memory impairment hypotheses. *Journal of Experimental Psychology: General*, 114, 1-16.
- Memon, A., Meissner, C. A. i Fraser, J. (2010). The cognitive interview: A meta-analytic review and study space analysis of the past 25 years. *Psychology, Public Policy, & Law*, 16, 340-372.
- Memon, A. i Wright, D. B. (1999). The search for John Doe 2: Eyewitness testimony and the Oklahoma bombing. *The Psychologist*, 12, 292-295.

- Moskowitz, G. B. (2009). *Zrozumieć siebie i innych. Psychologia poznania społecznego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Neuschatz, J. S., Payne, D. G., Lampinen, J. M. i Toggia, M. P. (2001). Assessing the effectiveness of warnings and the phenomenological characteristics of false memories. *Memory*, 9, 53-71.
- Pezdek, K. (1977). Cross-modality semantic integration of sentence and picture memory. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 3, 515-524.
- Polczyk, R. (2007). *Mechanizmy efektu dezinformacji w kontekście zeznań świadka naocznego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ross, M., Spencer, S., Blatz, C. i Restorick, E. (2008). Collaboration reduces the frequency of false memories in older and younger adults. *Psychology and Aging*, 23, 85-92.
- Sedikides, C. i Green, J. D. (2000). On the self-protective nature of inconsistency – negativity management: Using the person memory paradigm to examine self-referent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 906-922.
- Szpitalak, M. (2012). *Motywacyjne mechanizmy efektu dezinformacji*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Szpitalak, M. i Polczyk, R. (2010). Warning against warnings: Alerted subjects may perform worse. The impact of misinformation, involvement and warning on eyewitness testimony. *Polish Psychological Bulletin*, 41, 105-112.
- Szpitalak, M. i Polczyk, R. (2011). Zniekształcenia zeznań świadka naocznego – mechanizmy pamięciowe i niepamięciowe. *Z Zagadnień Nauk Sądowych*, 85, 40-49.
- Szpitalak, M. i Polczyk, R. (2012a). Efekt wzmocnionej autoafirmacji w redukowaniu efektu dezinformacji. W: D. Doliński, J. Maciuszek i R. Polczyk (red.), *Wokół wpływu społecznego* (s. 99-111). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Szpitalak, M. i Polczyk, R. (2012b). Wpływ zaangażowania, zagrożenia Ja i dezinformacji na zniekształcenia raportów pamięciowych. *Roczniki Psychologiczne*, 15, 97-113.
- Szpitalak, M. i Polczyk, R. (2012c). Efekt wzmocnionej autoafirmacji – wzrost odporności na dezinformację wskutek autoafirmacji wzmocnionej pozytywną informacją zwrotną. *Studia Psychologiczne*, 50, 63-75.
- Szpitalak, M. i Polczyk, R. (w druku). Przeciwdziałanie manipulacjom. W: M. Gamian-Wilk, i D. Doliński (red.), *Wokół psychomanipulacji*. Warszawa: Academica SWPS–Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szpitalak, M., Polczyk, R. i Cyganiewicz, A. (w recenzji). Uodparnianie na wpływ społeczny: wzmocniona autoafirmacja jako czynnik zmniejszający efektywność techniki „drzwi zatrzaśnięte przed nosem”.
- Tousignant, J. P., Hall, D. i Loftus, E. F. (1986). Discrepancy detection and vulnerability to misleading post-event information. *Memory & Cognition*, 14, 329-338.
- Van Bergen, S., Brands, I., Jelicic, M. i Merckelbach, H. (2010). Assessing trait memory distrust: Psychometric properties of the Squire Subjective Memory Questionnaire. *Legal and Criminological Psychology*, 15, 373-384.
- Wells, G. L., Memon, A. i Penrod, S. D. (2006). Eyewitness evidence: Improving its probative value. *Psychological Science in the Public Interest*, 7, 45-75.
- Wright, D. B. (1993). Misinformation and warnings in eyewitness testimony: A new testing procedure to differentiate explanations. *Memory*, 1, 153-166.
- Wright, D. B. i Loftus, E. F. (1998). How misinformation alters memories. *Journal of Experimental Child Psychology*, 71, 155-164.
- Zaragoza, M. S. i Lane, S. M. (1994). Source misattributions and the suggestibility of eyewitness memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 20, 934-945.